

Derrida – det icke-närvarandes metafysik

Anders Hedin – 2016-09-09

Att första gången läsa Derridas "*Differance*" kan liknas vid resultatlöst tuggummituggande. Efter att ha funderat några tuggor till går det upp ett ljus: texten är en metafor för det ogreppbara, något som vill bli (meningsfullt) men inte blir det; en text vars mening liksom förviner när man läser den och som till slut bara innehåller möjligheter till och spår efter mening; texten är sitt eget innehålls metafor, kongenial med sig själv.

Det här låter raljant och konstigt men är en adekvat beskrivning av min upplevelse. Jag letar efter en ingång till texten. Derrida uppehåller sig länge vid något som verkar trivialt. Första ansatsen är att vad han vill beskriva är "förändring". Det här har ju filosoferna haft svårigheter med i alla tider, från Zenon (med sina paradoxer) till Bergson med sitt begrepp "dureée". Matematiker (alltsedan Leibniz) och osofistikerade ingenjörer ser däremot inga svårigheter i att beskriva förändring. Allt varande "förändras" med tiden. Somligt kan åskådliggöras grafiskt, som en kurva (en funktion) i ett diagram med tiden längs en axel som den oberoende variabeln, och funktionsvärdet, det beroende, längs den andra, vinkelräta. Omvänt, förändring tar tid. Eller kanske inte? Tiden *mäts*, hur som helst. Den mäts med intervall, som historiskt bestämts av vad som var mekaniskt möjligt, den mättes i steg eller kuggavstånd på ett hjul som med historisk tid (sic) kunde göras mindre och mindre, och som idag kan göras atomärt små.¹

---

¹ Minutvisare på klockor tillkom först i början på 1600-talet, innan dess kunde man ange tiden bara på en timme när. Att Akilles har

Förändring kan alltså beskrivas som att något, vad det nu kan vara, tar ett steg, stort eller litet, från ett tillstånd till ett annat (som kan beskrivas på något sätt). Hur stort steget är, och hur stor förändringen är, beror till stor del av att tillstånden har *minne* av tidigare tillstånd, aggregerade i det senaste tillståndet.² Det är sedan inte svårt att koppla alltsamman i system, vilka adekvat beskrivs i liknande termer av den spatialt-temporala (dynamiska) systemteorin.

Vad har nu detta med Derridas "difference" att göra? ("Difference" är enligt Derrida inte en felskrivning av "difference" utan ja, vad? Jo, jag tycker mig se en korrespondens mellan detta begrepp (som inte är något begrepp, enligt honom) och förändring.³ Det vore dock förmätet att tro att Derridas text bara handlar om något så enkelt. Andra ansatsen blir därför att den handlar om medvetandets status i nuet och dess förhållande till "sanningen" (truth), den senare presenterad på något sätt, till exempel i det talade och skrivna språket. Den västerländska filosofin, som Derrida, av referenslitteraturen att döma, vill omvärdera, har enligt honom alltför ensidigt fokuserat på det *närvarandes* metafysik, "the metaphysics of present".⁴

Vad jag ovan beskrivit (om förändring) gör ingen avgörande skillnad mellan förflutet, det närvarande och framtid; det handlar *uteslutande* om på varandra följande tillstånd. Låt

---

en viss minsta steglängd som är betydligt större än sköldpaddans förklarar (åtminstone en av) Zenons paradoxer.

² Man kan matematiskt visa att t.ex. en trafiken, säg på Essingeleden i Stockholm, har minne av ett hinder i trafiken upp till flera timmar efter att det undanröjts.

³ Derrida säger uttryckligen att "difference" vare sig är ett begrepp (concept) eller ett ord, men härvidlag är han inte konsekvent, se t.ex. Derrida., s. 459. Han gör bytet av "e" i "difference" mot "a" för att markera en temporal opposition, utöver den spatiala etc., som ligger i "difference". Se även fotnot 17.

⁴ Kearney & Rainwater, s. 438

mig jämföra med en tavla med projicerbar fram- och baksida. Framsidan visar en bild, ett tillstånd, inbegripet det aggregerade minnet av det (närvarande) förflutna, och en baksida, det följande tillståndet, framtiden, inbegripet minnet av det (då förflutna) närvarande. Vänder man på tavlan blir rollerna ombytta, framtid blir i ett moment (vändningen) förflutet, etcetera. Frågan är vad som händer mellan fram- och baksida? Där finns ett utrymme, som innefattar det "rena" närvarandet som själva förändringen enligt traditionell filosofi, "a privilege accorded to the present", vilket Derrida nu vill ifrågasätta (dekonstruera?).⁵ Matematiker och ingenjörer bryr sig inte om detta "moment" utan "hoppas" s.a.s. över det (de sysslar ju inte heller med medvetandet utan med mer handfasta saker), men kan efter sina behov minska utrymmet, även till "oändligt litet".⁶ Gör vi utrymmet, både rumsligt och tidsligt, tillräckligt litet kan kvantmekaniska effekter uppträda, som av fysikerna beskrivs snarast som invävd, ännu icke-realiserade *möjligheter*, eller sannolikheter för olika utfall, s.k. "entangled states", av vilka endast en realiserar/fixeras/projiceras vid/efter "vändningen".⁷ Derrida m.fl. (t.ex. Heidegger) uttrycker, enligt min tolkning, något liknande i termer, vilka skulle kunna sammanfattas med "becoming-to-be". Det närvarande blir då en chimär, det som inte längre är (något) och inte hunnit bli (något annat), en "alterity", något mellantidsligt; det enda som finns är spår av något potentiellt "becoming". Om vi nu betraktar

---

⁵ Derrida, som citerar Levinas s. 454. Frågan är om fenomenologin ska räknas till traditionell filosofi, Husserl t.ex. anser att det närvarande innefattar både retention (minne) och protention (förväntningar).

⁶ Hur frekvent man vänder tavlan är beroende av kontexten, en gång per microsekund, eller per 24 timmar, eller ett århundrade, eller oregelbundet.

⁷ Jag anspelar här på det berömda tankeexperimentet med "Schrödingers katt" som samtidigt kan vara både levande och död, se Wikipedia "Schrödingers katt".

medvetandet som närvaro i tiden "presence", vad blir dess status? Är det temporalt lokaliserat till gränserna, i det (närvarande) förflutna, i minnet (retention), eller/och i den (närvarande) framtiden, i förväntningarna (protention)? Eller *är* det i själva verket spåren, antydningar till eller aningar av möjligheter? Det tycks mig som att Derrida *skulle* kunna mena det senare och därmed öppnar, filosofiskt, för parallella universa, vilka då skulle vara sekundära, derivativa, eller som hos Parmenides, skenverkligheter.

Jag tror därmed att vad han är ute efter, men det blir inte uppenbart förrän mot slutet av hans "Differance", är den stora frågan om hur allt varande (Dasein) blir till, den *ontisk-ontologiska skillnaden* som glömts bort men dragits fram i ljuset av Heidegger.⁸ Skillnaden består kort uttryckt i olika (vara)status för Being (med stort B, det ontologiska tillståndet) och being (med litet b, det ontiska). "Being" är här det primära, essensen, "being" det derivativa, den självmedvetna existensen, det som Heidegger kallar Dasein. För Derrida verkar själva övergången, steget mellan de båda "tillstånden" vara i fokus, steget som enligt ovan inte har någon "presence". Det skulle med min analogi vara vändningen av tavlan. Det är det steget som är "differance" (med "a") och som endast kan beskrivas negativt, som ett "is not", med en negativ teologi, det är det som på sin höjd innehåller spår av möjligheter. Spåret (the trace) är inte "a presence" utan "the simulacrum of a presence that dislocates, displaces, and refers beyond itself" and "makes it [the trace] disappear in is appearing".⁹ Det är som

---

⁸ Härvidlag är Derrida inte helt konsekvent. Han refererar efter ett tag till den "ontologiska skillnaden", se t.ex Derrida, s. 459: "The a of differance marks the movement of [the historical and epochal] deployment of the Being or of the ontological difference".

⁹ Ibid., s. 461. Derrida anspelar här på Heideggers text om Anaximander,

fixeringsbilden med ankan och haren. Varken ankan eller haren finns där i bilden, bara en möjlighet att se endera eller båda.

West (se litteraturlista) tolkar dock "differance" som något annat, skillnaden mellan en perception och en fördröjd, uppskjuten (deferred) re-presentation av denna, alltså av något som i princip är "the same" (perceptionen och re-presentationen) men genom "deferral" är skilt från sig självt temporalt, en "deferral that produces difference".¹⁰ Re-presentation fattas av Derrida som språklig, och dess mening strukturalistiskt, dvs. som ett resultat av differenser, vare sig den är en ren tanke eller uttalad eller nedskriven sådan, "language". Derrida citerar Saussure "in language there are only differences". Jag skulle här vilja citera Derrida (ett långt citat, Kearney s. 450-51, som jag av utrymmesskäl inte upprepar utan bara ger i fragment, men som är läsvärt i sin helhet om inte annat som ett exempel på hans skrivstil): "Let us begin again. Differance is something than itself but retains the mark of its relation to a past [...] and hollowed out by the mark of its relation to a future [...]. This trace [...] constitutes what is called the present by this very relation to what it is not, what it is absolutely not. In order for it to be, an interval must separate it from what it is not; [...] Constituting itself, dynamically dividing itself, this interval is what is called *spacing*, time's becoming-spatial or space's becoming-temporal".¹¹

Låt mig, till skillnad från Derrida, vara konkret och referera till Parmenides som föreställde sig verkligheten som ett evigt och oändligt kontinuum – "the same, everywhere and anywhere", där ingen struktur kan finnas.¹² Något som (formellt) skulle kunna uppfylla en sådan "definition" är väl

---

¹⁰ West, s.199-200. Om vi vidhåller analogin med tavlan skulle fram- och baksida visa identiskt samma bild men baksidans är något fördröjd.

¹¹ Derrida, s. 450-51

¹² Parmenides, *Om naturen*, i Marc-Wogau (red.) bd I , s. 26-27

Intet. Förutsättningen (den transcendentala) för något *annat* att existera är då en ursprunglig skillnad, en strukturell "difference".¹³ Om all-ting som finns (eller inte finns) i grunden är "the same" finns bara en enda (potentiellt skapande) skillnad, skillnaden mellan "the same" vid s.a.s. olika tidpunkter, alltså temporalt, mellan "what is and what is absolutely not" vid *en och samma* tidpunkt. Den *enda* skillnaden skulle då vara mellan vår perception och den uppskjutna, fördröjda (?) re-presentationen av denna, alltså "differancen". Högst originellt tänkt, men följdfrågan blir väl: förutsätter inte det att tiden redan finns? Innebörden i citatet från Derrida ovan kan jag däremot inte utläsa som annat än att "differancen" konstituerar tid och rum ("Constituting itself"). Om vi skulle tillämpa detta på Intet, så blir det ju helt absurt. Skulle då inte en värld, sålunda konstituerad, kunna vara en av Parmenides beskriven falsk verklighet, en skenvärld?¹⁴

Två (egna) "aforismer" får spegla mina tolkningar: "*consciousness is the momentary reach of Being by being*" och: "*presence is the conscious moment of the past reached by the future*". Till slut, Derridas text uppfattar jag som en "fixeringstext" som kan ses på (en mångfald) olika sätt. Jag har försökt fixera två, som jag anat och som kanske inte alls finns där. Men som Derrida lär ha sagt, varje text är "en iteration".

Litteraturlista

Bergson, H, *Om uppfattningen av förändring*, i *Filosofin och livet* (Stockholm 1912)

---

¹³ Se även Smith, s. 12

¹⁴ Varför inte "cybervärlden", som är byggd på en enda skillnad, den mellan 0 och 1, med fysiska korrespondenser i datorernas kretsar. Jag förnekar därmed inte att "skillnaden" skulle kunna vara ursprunglig, men att det alltid måste finnas en *agent för skillnaden*, t.ex. i begreppsliga eller politiska sammanhang där skillnader "uppfinns" för att "skapa/konstituera" motsättningar.

Derrida, J, *Differance* i Kearney, R & Rainwater, M, *the Continental Philosophy Reader* (London 1996)

Parmenides, *Om naturen*, i Marc-Wogau (red.) , *Filosofin genom tiderna bd.1* (Stockholm 1970)

Smith, N, *Föreläsning om strukturalism och poststrukturalism* (Södertörns högskola 2011)

West, D, *Continental Philosophy, An Introduction* (Cambridge 2010)